

הדוד הגיבור והאם הזקנה בסיפורי ד. שחר

מאת שרה כץ

דית בפרט. הכוונה למסורת שנת-גבשה במשך הדורות, עד שהיתה למין פוחלץ מאובן ומרגיו, ההופך את חיו של היהודי לסיוט בלתי נסבל תחת לקרב את המאמין אל אלוהיו. יוצר היא מהיצות אטו" מית בינו ובין הנוכחות האלוהית החיה בעולם, בחינת "פלא מת-מיד" כדברי המספר ("שיעור רא-יו"):

"בראשית היה הפלא, והפלא היה, והפלא הוזה, והפלא יהיה להשתאות תמיד".

כנגד הדוד המורד הזה, ניצבת על משמרי היהדות, המסורת וה"מוסכמות החברתיות הקבועות — דמותה של האם הזקנה. היא מת-גלית במלוא שיעור קומתה וב-צביונה המיוחד, בדיוקנה המרשים ביותר בסיפור הנ"ל.

גיבורה זקנה זו, בהופעתה כזי סבתא עיוורת למחצה, עיקשת שתלטנית וערמומית, מרובת-מרץ וכוח-עליאף זיקנתה, מנסה ל"אכוף על הגיבור-המורד את מצי-וות התורה ותוקיה, בכל העוצמה והתכססנות אשר למסורת עתיקה ועמוקת שורשים, רוויית בינה רי-כות. דמות אותה זקנה מופיעה בוואריאציות שונות בסיפוריו של שחר. יש והיא מעוצבת כאם (אמה של הגיבורה אסתר בסיפור "הזקן ובתו"). יש והיא מעוצבת כסבתא (סבתו של המספר ב"שיעור רא-יו שון" וכן בסיפור אחר של שחר "הרופא הקטן מרח' החבשים"). לפרקים היא מעוצבת כדודה (ב"רומאן "ירח הדבש והזהב"), ואילו ביצירתו האחרונה של שחר — "היכל הכלים השבורים", היא מעוצבת בדיוקנה המעניין של בעלת-ביתו של המספר, הלוא היא הגב' לוריא, אמו של הגיבור גב' ריאל לוריא.

דמות "האם, הסבתא, הדודה", אינה מייצגת מהות נשית ב" (המושך בעמוד דבא)

כבר נאמר הרבה על דמויות גיבוריו "הזקנים" של שחר, אותם דוידים שאת דיוקנם הבשל והמוש-לם ביותר עד כה, עיצב שחר בדמותו של "דוד קלמן" בסיפורים "מגיד העתידות" ו"המציאה" (ב"קובץ המחודש "שפמו של האפיפי-ור", הוצ' שוקן, תשל"א).

דוד זה, אנין-דעת הדימבט ודק-רגש להפליא, שיש בו בגודש מת-ווי דמותו הטרגיקומית של בטלן 'דון-קישוט' ירושלמי, משוטט בטל-והוגה בתיקון היי-האדם והעולם רי-בשינויי מעשי-בראשית, תוך כדי כך הוא מתריס, הך כי בטון מאופק ושקט, כלפי האלוהים "העריץ", שי-אינו מתחשב במצבו העלוב והבל-תי נסבל של האדם הקטן, כדברי קלמן בכוף "מגיד העתידות".

"בראשית ברא אלוהים את ה-ברואה באספקלריה שתחזיר לו את כבודתו להתנאות בה, ומשכיקש לראות את כבודת-עצמו כפל למדי רגת הקטן בעריצים שמבקש לרי-אות את תמונתו בעיתונים — — — מה גדולה, מה הפארת, מה עוז ומה טוב יש בכל העולם, בכל העולמות, בכל מרחבי-שנות-האור, בכל הגלאכסיות, בכל הבריאה, באלוהים עצמו, אם מניה הוא, ולי אך לילד קטן אחד ויחיד, שי-יכול כאבים כה נוראים?"

הדוד הגיבור, המודה בקיומו ובנוכחותו של אלוהים כביר-כוח וכלי-כול בעולם, ועם זאת מת-מרד נגד עריצותו חסרת הטעם, מצוי בקונפליקט נפשי עמוק. ש-כן מכיר הוא בקיומן של הקטגו-ריות "האלוהיות" של שכר-ועינש כלפי האדם המורד וכופר בסמ-נות האלוהית.

כשם שהגיבור מוקיע את "ערי-צותו" של אלוהים בחוסר התחש-בותו בצרכיו הטבעיים האנושיים של האדם בכלל, "זמש כך שולל ומוקיע הוא את "כפייתת וערי-צותה" של הדת והמסורת היהודי-

הדוד הגיבור והאם הזקנה

(סוף מהעמוד הקודם)

קוטבה האילוני-הסקסי אלא את המהות האמהית, הדאגנית והאהי-ראית, שתפקידה לשמור ולשמר את דפוסי החיים הקבועים (ולא תמיד הדתיים) על מוסכמותיהם רגשיתם, כאילו מתוך אחריות על-יונה להמשכיותם התקינה. זוהי המשכיות בטוחה ומלוצקה בתוך האיודאי והלא בטוח שב-שינויים ובתמורות, אפילו יודעת לפרקים ה"דודה" שאין חיים אלה אידיאליים דווקא, כפי שסובר גם ה"דוד, הבן, הנכד" שלה.

מן הראוי להדגיש, כי למרות שמוטיב האירוס תופס מקום נכבד ביצירת שחר, המהות הנשיית-האירוטית-הסכסואלית שלו, שתפקידה, בדרך כלל לספק את צרכי הגבר ותו לא, תופסת מקום משני בלבד בסיפוריו, בהשוואה למקור מה ודיוקנה של האשה-האם, מצד אחר, אם האשה-הנשיית מופיעה בסיפוריו כדמות אינטלקטואלית-רוחנית, הרי היא דומה יותר ל"דוד-הגיבור, בתיסכולה, במבוכתה ובאובדן הדרך. אין היא מייצגת, איפוא, קוטב מנוגד לו, כשם שמייצגת אמו האשה-האמהית, ש"היא תמיד דמות אנטיתיתית לגיבור, ועיצובה עזרושם ודומינאנטי".

אם אמנם מטרת המחבר היא לעצב בדיוקן הזקנה הזאת מין ישות סמלית של שומרת-היהדות (ראה על כך גם מאמרו של פרופ' ב. קורצוויל ב"הארץ" 10.8.56), הרי העובדה שהמחבר "חנן" אי-תה בחולי-עיניים כרוני ובעוררן למחצה, משקפת את מצבו הפרוי-בלימאטי של "הגיבור-המורד". הוא ירא את מבט העיניים הפקודות, מפני שאינו שלם עם מעשי כפירתו ומרידתו, וחש רגשי אשם ומועקת החטא, שלעיתים מקבלים מבע של מין אימה מטאפיסית ערטילאית מפני "עין רואה" גם-תרת...

מרידתו של הגיבור הוך הרגשת אי יכולתו לנתק את שורשי ה-אמונה שלו באלוהים ובמידת-הדין שהוא מודד להיטאים, מקבלת ביטוי אירוני רבי-משמעי בסיפור "שיעור ראשון", כאשר הילד ה"חלש ניצב לבדו, למלהמת-אלוהים" נוכח העוצמה הדימונית ה"מעוותת של הסבתא העיוורת ל-מחצה, המנסה להחזירו לתלם ה-מסורת היהודית הדתית:

"אתה מסכן, הרי אינך אדם כי כך שאתה גדל בלי תורה ומצוות ואינך יודע אפילו שאסור לצייר כשבת, כי אין מי שיהנך אותך בדרך הישר. — — — עכשיו היה ילד טוב והפסק מיד לצייר, שי-אחרת אלוהים יעניש אותך". מי שהיא רואה כי דבריה אינם עושים רושם על הילד-האמן המשותק לצייר, היא מנסה לחנכו בכוח — "עכשיו פרא אדם קטן שכמותך הב את הגליון". היא חטפתו כי כוח בלתי צפוי — — — והתחילה צועקת עלי פושעי-ישראל עוכרי-ישראל, גולן! ועד מהרה היו צעי-קוניה לשוועת קוראת לעזרה — של יהודיה זקנה שחרב הרח מונחת על צווארה: "גיוואלד! גיוואלד! יהודים הגילו!" והילד-הגיבור הי-קטן גם מן המערכה "כל עוד נמי

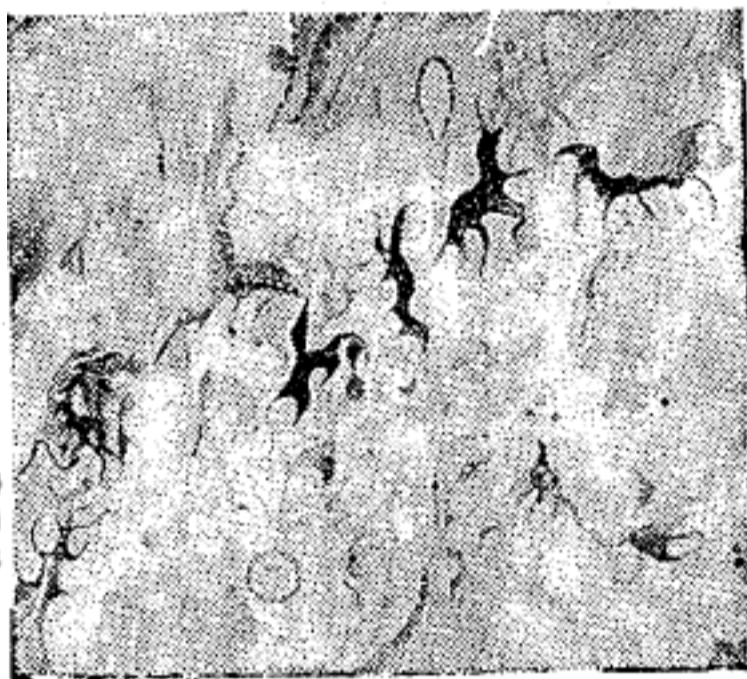
שו בו" מפני רדיפותיה של ה-סבתא — ואלוהיה נמקלה בלבו: "הלוואי שתמות, שתמות, ש-תמות?"

המזור והמיוחד בעיצובה של אותה סיטואציה גרוטסקית-דימונית, ובעיצובה של דמות הזקנה בכלל: אף-על-פי שהמחבר נתכוון ליצור כאן כעין "מסע-צלב" ה"רואי של הילד-המורד, היוצא ל"מלחמת-אלוהים" שלו בגבורה עיי-לאית, נגד הסמכות העריצה וה"פוחלצית של הזקנה, יש בתוקפ-נותה ובעוצמתה הדימונית כל כך הרבה חיוניות, ערמוניות ופקחות, העושים את הזקנה לדמות היה ומרתקת. היא מעניינת יותר מ-

דמויות הנשים-האירוטיות שלו, שלא תמיד הן משכנעות ביותר. הנהי-כי-כן, אולי בלי שהמחבר הרגיש בדבר, מתגלה בעימות זה הערצתו ויראת-הכבוד שלו לאותה דמות "מאובנת" מסורתית, שלמ"רות זקנותה היא מלאה חיוניות.

לאור היחס האמביוואלנטי הזה, מקבל מאבקו של הגיבור השחרי באלוהים ובמסורת היהודית, את מלוא משקלו, כמאבק איתנים אמיתי "על הגפש" ממש, מאבק בין קטבים שאין לגשר ביניהם, והם מטילים על הגיבור תיסכול ופיצול נפשי שאין הוא יכול ל"השתחרר ממנו.

שרה בין

מתערוכת אדוארד טוברידי — ביפו העתיקה (רשימה על התעי רוכה — נתפרסמה בשבוע שעבר)